

Velid Đekić
Muzej grada Rijeke
Muzejski trg 1
Rijeka

Prethodno priopćenje
355(497.561Rijeka)“1919/1921
323(497.561Rijeka)“1919/1921

Šest priloga o D'Annunziju i danuncijadi

D'Annunzio, poeta istjerivanja

Ne volim izraz etničko čišćenje. Riječ je o ljudima, a kolektivno istjerivati ljude s nekog područja i nazvati to čišćenjem, kako se uobičajilo, značilo bi da su ljudi nečist koju se rješava valjda ekološkim činom, što mi zvuči degutantno.

Premda sam milijardu milja udaljen od takve čistilačke logike, samim tim i od njezina nazivlja, ne vidim kako bih drukčije nazvao ono što se događalo u Rijeci u doba kada je njome vladao Gabriele D'Annunzio. Znam, pedantni analitičari nazivlja mogli bi me upozoriti na razlike između pojmova etničko čišćenje i zločin protiv čovječnosti, koji je etničkom čišćenju blizak, ali to prepuštam njima i njihovom sitnozoru. Mene zanima nešto drugo: danas, u vrijeme ovdašnjega sve intenzivnijeg zanimanja za spomenutoga talijanskog političara, propagandista, vojnika i umjetnika, upravo se ta dimenzija njegova lika & djela na ovdašnjim koordinatama vidno ostavlja po strani, kao da je riječ o manje bitnoj sastavnici priče.

Kako pogrešno, pogotovo iz riječke perspektive. O D'Annunziju treba govoriti sa svih aspekata, a kada kažem svih, mislim i na onaj koji je otvorio vrata pakla ne-talijanskim stanovnicima grada na Rječini. Protofašizam je, gledalo ga se iz ovog ili onog ugla, uvijek to – fašizam, makar u inicijalnom stadiju.

Čime potkrepljujem smislenost izraza etničko čišćenje Rijeke kada govorim o D'Annunziju? Bez obzira što je ono u njegovo doba bilo ostvareno djelomično?

Slabije upućeni ili oni koji su u priču o D'Annunziju ušli držeći se samo njegovih artističkih i propagandističkih poteza ove ili one vrste, mogu pomisliti kako je to nekakva moja onostrana zamisao. Kamo sreće da je tako. Argumente za nju nalazim čitajući radove u nas danas zanemarenih povjesničara, iz kojih se ima što naučiti. Jedan od takvih je rad Mihaela Sobolevskog *Egzodus Hrvata iz Rijeke u vrijeme*

D'Annunzijeve vladavine (rujan 1919. – siječanj 1921), objavljen u časopisu Rijeka, svezak 2/2003., str. 59-67. Zavrismo u njega.

Nasilno mijenjanje etničke slike grada po raspadu Austro-Ugarske 1918. godine, kako piše Sobolevski, krenulo je već uoči D'Annunzijeve ulaska u grad, što se događalo u režiji netom osnovane Riječke legije, koju je predvodio Giovanni Host Venturi. Ona se žustro okomila na službenike i radnike hrvatske nacionalnosti, što je, pored ostalog, uključilo prisiljavanje poslodavaca da ih otpuštaju s radnih mjesta. Legija se također oštro postavila prema Međunarodnoj socijaldemokratskoj partiji Rijeke, koja je imala u članstvu radnike svih nacija, bivajući zapravo jedinom političkom strankom u gradu koja je poštivala gradsku višenacionalnu i multikulturnu sliku. Primjerice, stranačke je dokumente objavljivala na onim jezicima kojima su govorili njeni članovi, što znači na hrvatskom, talijanskom, mađarskom, njemačkom i češkom. Kada je ta stranka u srpnju 1919. organizirala veliki radnički štrajk, s Legijom povezane vlasti protjerale su iz grada stotinjak radnika. Uprava Tvornice duhana je rujna iste godine otpuštala s posla radnike i službenike hrvatske nacionalnosti zato što se nisu opredjeljivali za pripojenje Rijeke Italiji.

Nije sve ostalo na šikaniranju radnika, dakle najslabijih. Natpisne ploče na trgovačkim i sličnim radnjama hrvatskih vlasnika premazane su katranom, što je bila jasna poruka o nepoželjnosti.

D'Annunzijeva pojava u gradu dolit će dodatni benzin na takvu vatru, pa će prethodni proces prerasti u sustavno etničko čišćenje Hrvata. Da zlo bude gore, oni nisu bili iznimka, iz grada se htjelo nasilno udaljiti sve građane netalijanske nacionalnosti („strance“). Suočeni s prijetnjama, ostajući bez posla i zaštite bilo kakve vlasti, Rijeku su bili primorani napuštati Mađari, Nijemci, Austrijanci i drugi, pa odlaze u svoje matične (ili „matične“) države. Činilo se to prema scenariju što je vrijedio za mnoge riječke Hrvate koji su bili porijeklom iz unutrašnjosti Hrvatske, a kada ni to nije bilo dovoljno, progonstvom su dodatno obuhvaćeni oni koji su bili rodom i zavičajnošću iz Rijeke i najbliže okolice.

Koliko je Hrvata u D'Annunzijevo doba istjerano iz Rijeke? Uvid u cjelinu slike teško je steći zbog manjkave dokumentacije, ali se do nekih odgovora može doći zahvaljujući parcijalnim uvidima, onima za koje postoje arhivski izvori.

Jedan od njih tiče se osnivanja Odbora bjegunaca iz Rijeke i okolice. Izraz bjegunac tada se koristio u značenju prognanik, a Odbor je osnovan rujna 1919. godine u Zagrebu, postavljajući si zadaće poput prihvaćanja, smještaja, zapošljavanja i

prikupljanja novčanih potpora za prognanike s toga područja. Odbor je 3. listopada 1919. uputio dramatično pismo hrvatskom banu Palačeku, izvještavajući ga o stanju u gradu nakon D'Annunzijeva „puča“, u kojemu kaže kako su mnogi bjegunci u „brzini bijega“ jedva ponijeli sa sobom najnužnije, tako da su mogli kazati: „Što je ruha, na meni je, što je kruha, u meni je!“

Jedno drugo pismo, ono što ga je dr. Matko Laginja uputio 7. kolovoza 1920. predsjedniku ministarskog vijeća Kraljevine SHS dr. Milenku Vesniću, kaže sljedeće: „Povodom najnovijih događaja na Rijeci – Sušaku bježi ovamo preko demarkacione linije sva sila naših ljudi, koji su prisiljeni ostaviti svoja kućišta i zanimanja usred odredbe talijanske okupacione vlasti i to samo zbog toga, što su Jugoslaveni (riječ je o Hrvatima – napomena M. Sobolevskog) i što se osjećaju takovima“.

Odbor bjegunaca vodio je popis prognanih iz Rijeke i okolice za vrijeme D'Annunzijeve vlasti. Riječ je o više tzv. knjiga s popisanim imenima, a za te je knjige nepoznato koliko ih je ukupno bilo, odnosno gdje se nalaze, ako se nalaze. Istraživačima je dostupna samo prva knjiga, koja se odnosi na prognane u razdoblju od 22. rujna do 21. studenog 1919. godine. Za svakog je prognanika, pored imena i prezimena, zabilježen datum bijega ili progonstva, zanimanje i u koje mjesto je upućen na teritoriju Kraljevine SHS na privremeni boravak. Popis završava brojkom 1.507, a tu staje jer je time bila popunjena ta popisna knjiga. U dva mjeseca, koliko je njome obuhvaćeno, izvan Rijeke je bilo primorano otići 1.507 osoba, među kojima je bilo 109 intelektualaca (učitelja, profesora, liječnika, inženjera, odvjetnika, slikara, novinara), 29 studenata, 218 učenika, 130 namještenika, 91 trgovac, 319 obrtnika i zanatskih radnika, 28 pomoraca, 126 industrijskih i sličnih radnika, 7 posjednika itd. U pitanju je onaj sloj hrvatskog stanovništva koji je intelektualnim i/ili imovinskim statusom bio kralježnica hrvatske prisutnosti u Rijeci. Prognanici su uglavnom ostali živjeti u Zagrebu, a dio njih upućen je na privremeni boravak u Karlovac, Ogulin, Bjelovar, Sisak, Osijek, Samobor, također u Ljubljanu, Beograd, Skoplje i drugdje. Privremeni boravak? Nije teško pretpostaviti kako je on postupno pretvoren u stalni.

A stvari su od loših postajale gore, čime se hoće reći kako je od kraja veljače 1920. došlo do povećanja migracije iz Rijeke i okolice, zbog D'Annunzijeve naredbe o udaljavanju „stranaca“ iz grada. Prema njoj, Rijeku su morali napustiti svi njezini stanovnici netalijani koji su se u nju doselili poslije 30. listopada 1918., također svi oni kojima Rijeka nije zavičajno mjesto. Treba primijetiti kako doseljeni Talijani nisu smatrani „strancima“. U gradu su krenule prave hajke na netalijanske „strance“ i politički upitne osobe. Samo u jednoj noći koncem travnja 1920. uhićeno je je

500 uglavnom hrvatskih radnika i potom protjerano njih 450. Procjene kažu kako je tijekom D'Annunzijeve vlasti iz Rijeke i okolice nasilno udaljeno ili izbjeglo oko 50 posto Hrvata, kao posljedica nasilja kojemu je cilj potpuna talijanizacija dotadašnjega višenacionalnog i multikulturalnog grada. Na toj se brojci nije stalo, njegovi nasljednici nastavili su hitati prema istom cilju.

Tako piše Sobolevski. Meni je dodati: istjerivanje Hrvata iz grada poslije Prvog svjetskog rata bio je prvi od nekoliko egzodusa riječkog stanovništva u 20. stoljeću. Ima li on ikakvu poveznicu s egzodusom riječkog stanovništva nedugo po završetku Drugog svjetskog rata, pitanje je koje dobrim dijelom upućuje da se prisjetimo načela spojenih posuda.

D'Annunzio umjetnik? Istina je, umjetnik je, i treba ga proučavati kao takvog, ali je istina i to da se dio njegovih pjesama može pročitati u jedinoj sačuvanoj popisnoj knjizi Odbora bjegunaca iz Rijeke i okolice. Svako ime, jedna dramatična pjesma.

Jao hrvatskim odvjetnicima u Rijeci 1919.

Uvod u nasilno mijenjanje višenacionalne slike Rijeke što ga je redateljskom rukom potpisao Gabriele D'Annunzio 1919. godine imao je razna lica. Jedno od njih obračun je s uglednijim, obrazovanijim, samim tim i utjecajnijim pripadnicima nentalijanskih stanovnika Rijeke. Je li iznenađenje što na posebno visokom mjestu toga popisa nalazimo odvjetnike? Ne baš.

Koloplet zbivanja pokrenutih raspadom Austro-Ugarske Monarhije, nakon što su 4. studenoga 1918. u Rijeku ušle francuske, engleske, talijanske, kratko vrijeme i srbijanske savezničke vojne jedinice, morao je očekivano ostaviti traga i u odvjetničkom cehu. Pogotovo kada su 17. studenoga u grad stigli dodatni talijanski vojni odredi, koji su na svoj način, što znači vojnim putem oduzeli vlast Nacionalnom vijeću novostvorene države SHS (podsjetimo se, države čiji je glavni grad bio Zagreb) i predali je u ruke Talijanskome nacionalnom vijeću (*Consiglio nazionale*), na što francuski i engleski saveznici u gradu nisu reagirali.

Talijansko nacionalno vijeće tada počinje uspostavljati vlastita pravila igre, što je uključilo odvjetničku obvezu polaganja „svečane zakletve“ tako uspostavljenoj vlasti. Riječki odvjetnici hrvatske i svih drugih nacionalnosti koji nisu pristali položiti zakletvu osjetili su vrlo teške posljedice. Prema odluci riječkog Apelacijskog sudišta br. 29 iz 1919. i rješenju od 28. lipnja iste godine, što ga je potpisao njegov predsjed-

nik Ćiril Nachtigal, oduzeto im je pravo obavljanja odvjetničkih poslova. Štoviše, obračun s njima išao je do kraja – brisani su sa službenog popisa riječkih odvjetnika.

Kako je rješenje glasilo? Probijmo se kroz njegov izvitopereni pravnički jezik i rečeničnu strukturu – što su sastavnice pravničkog foklora valjda otkako je pravničkoga svijeta i vijeka – pa ćemo nekako doći do smisla.

„Predsjednik kr. Apelacijskog sudišta u Rijeci, br. 29(1919) 1. pres. Po zapisu povjerenika za upravu pravosuđa kod ‘Consiglio nazionale’ u Rijeci od 26. lipnja o. g. br. 4079 priopćujem zainteresiranima kako je Upravni odbor ovoga ‘Consiglia’ odlučio u smislu odredaba sadržanih u zakonu br. 2164/1919. proglasiti ugašenim pravo obavljanja odvjetničkog zvanja za sve one zvaničnike koji nisu položili, a da nisu naveli opravdanja, propisanu svečanu zakletvu unutar roka propisanog istim zakonom i to za gospodu: dr. Andre Bakarčić, dr. Arnold Blühweiss, dr. Antun Bonetić, dr. Aurel Figatner, dr. Vjekoslav Luttenberger, dr. Julije Mogan, dr. Silvestar Palua, dr. Ivan Ratković, dr. Oskar Rosenberg i dr. Antun Vio stariji.

Isti Upravni odbor odlučio je također dozvoliti gore spomenutoj gospodi primjereni rok za obavljanje postupaka i parnica u tijeku te za likvidaciju pisarnica. Taj rok dospijeva 31. lipnja o. g. tako da ovim danom gornjoj gospodi neće biti dopušteno daljnje obavljanje zvanja. U roku dopuštenom gore navedenoj gospodi za obavljanje postupaka i parnica u tijeku i za likvidiranje pisarnica bit će zabranjeno onima kojima je dopušteno predavati spise i počinjati parnice da obavljaju ili pokreću postupke koji nisu u uskoj vez s onima što su u tijeku. – Spisi koje bi zbog bilo kakvog razloga gore spomenuta gospoda predala raznim vlastima, te koji bi sadržavali prijedloge o novim parnicama ili postupcima moraju se smatrati ništavnima i biti odbijeni *a limine*.

Usljed toga određujem, tragom naloga danog mi gornjim dopisom, da se svi gore navedeni odvjetnici brišu s popisa odvjetnika ovog kr. Apelacijskog sudišta, a provedbu nalažem nadravnatelju pomoćnih ureda kr. Apelacijskog sudišta Vjekoslavu Pauletigu, koji će također provesti brisanje gospodina odvjetnika dr. Franje Via zbog njegove izjave se već odrekao obavljanja odvjetničkih poslova.

O tomu obavještavam svu gospodu gore navedene odvjetnike, te kandidata odvjetništva, gospodina Milivoja Korlevića u pisarni odvjetnika dr. Julija Mogana.“

Nakon takve odluke, jasno je kako obavljanje odvjetničkog posla spomenuta gospoda u gradu nisu mogla nastaviti ni na koji način. Dvojica izbačenih sa službenog popisa, Julije Mogan i Arnold Blühweiss, nastavili su posao tako što su se preselili s

obiteljima u Zagreb i tamo otvorili nove urede, izvan dosega odluka aktualne riječke vlasti. Nažalost, sudbina se i tamo s njima okrutno poigrala, kao da su se posljedice jednoga rata pretočile za njih na najgori mogući način u posljedice drugog: nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, likvidirale su ih ustaše. Od jednih crnokušljaša pobjegli su iz Rijeke, u Zagrebu su ih dočekali drugi.

Pravda? Pravo? Odvjetnici rado naglašavaju kako su pravo i pravda različiti pojmovi, odnosno da rijetko idu u zajedničkom paketu. Ne mora se biti odvjetničke struke da bi se to razumjelo. U opisanom slučaju, međutim, pravde nije bilo u tolikoj mjeri da nije moglo biti niti prava, njihovo potonuće bilo je zajedničko. Naravno, pod uvjetom da ne mislimo kako je dva i pol mjeseca nakon rješenja što ga je potpisao predsjednik Apelacijskog sudišta Nachtigal, po dolasku D'Annunzija u grad rujna 1919. godine, u Rijeci nastao pravni i pravednički raj.

„Oh Fiume, dovest ćemo ti topove na vrata...“

Odavno već znam za izraz narodna mudrost. Zanimljivo, nikad nisam čuo za izraz narodna glupost, mada ne morate biti Einstein da biste spoznali kako postoji i ona. Zašto nije dobila jezični iskaz poput svoje parnjakinje mudrosti, pitanje je vrijedno razmišljanja, ali ga do daljnjega prepuštam drugima.

Zašto o tomu i zašto sad? Zato što sam se prisjetio narodne mudrosti koja kaže kako u svemu lošem ima nešto dobro. Ako je to doista istina, a lako moguće da jest – narod ponekad zna znanje, al' samo ponekad – zašto nam isto ne bi potvrdio i aktualni šušur oko D'Annunzijeve riječke avanture? Meni se čini kako ona, primjerice, može poslužiti kao dobar povod za upoznavanje s manje razglašenim sastavnicama onoga što se naziva talijanskom Rijekom.

Ta je sastavnica ušla u moj život sasvim slučajno, prisjećanjem jedne Riječanke (možete reći i Fijumanke, kako već komu drago) iz njenih dječjih dana. Koračala je s ocem pored tržnice na Brajdi tamo negdje 1960-ih i u nekom trenutku, dijete kao dijete, s ručicom svojom u očevoj ruci, spontano zapjevušila. Što? *Saliremo sul Monte Maggiore / sentiremo la banda suonare / se D'Annunzio ci da' il comando / battaglion per battaglion!*

Ritam koračnice nad kojim je vijugao dječji glasić brzometno je sledio oca. Sve stade na ulici, i hod i pjesma. Nebo se zatamni.

- Ma otkuda ti ta pjesma? Gdje si to čula? – zapanjeno upita on.

- Pjevala je *nonna*. Čula sam od nje. – nedužno će mala.

- Znaš što? Da te to više nikad i nigdje nisam čuo! *Capito?* – naredi pater familias.

Baka je, Talijanka, poslije čula svoje.

- Pa gdje je tebi pamet? Je l' ti hoćeš da završimo svi na Golom otoku? Kako si to mogla malu učiti?

Pjesma koja spominje D'Annunzijeve bataljune u obitelji se nakon toga više nije čula. Godinama, desetljećima. Ali život je vrag, dječja memorija još više, i ona ista djevojčica s Brajde, sada već dama u godinama koje nećemo spominjati jer znamo kako se to za dame ne čini, prisjetila se epizode iz djetinjstva. Pa mi otpjevušila na uho: *Saliremo sul Monte Maggiore / sentiremo la banda suonare / se D'Annunzio ci da' il comando / battaglione per battaglione!* Što je bilo prije i poslije tih stihova, s njima i melodija, nestalo je neznano negdje u magmi vremena. Ali refren je, postojan, i dalje bivao tu.

- Što ti je to? Nikad čuo. – zbunjeno sam je pogledavao.

A onda se priča zavrtjela unatrag. Kako pokazuje ovaj napis, potom i postala poticaj malom istraživanju, traganju za cjelinom, izvorima, vremenima i izvođačima, bilo čime što bi je moglo osvijetliti. Izvora baš nije bilo mnogo, podosta su se i skrivali, kao da ne žele da ih koristi svatko komu se to prohtije, ali upornost je u horoskopskih bikova, bome i račica, barem gdjekad hvale vrijedna osobina.

Elem, doznali smo naziv pjesme i cjelinu teksta. Donosim talijanski, točnije fju-manski tekst i njegov hrvatski prijevod.

Oh, Fiume

*Oh, Fiume tu sei la piu' bella
oh, Fiume tu sei la piu' forte
porteremo i cannoni alle porte
per difendere la liberta'!*

*Saliremo sul Monte Maggiore
sentiremo la banda suonare
se D'Annunzio ci da' il comando
battaglione per battaglione!*

*Com'e' bello passeggiar
lungo il mar lungo il mar*

*Oh, che fa' Venezia bella, Fiume Italiana
Roma e il Po' che bagna l'alta Italia
se vuoi saper son nato nel Carnaro
sono Fiuman sono Italian!*

O, Rijeko

O, Rijeko, ti si najljepša
o, Rijeko, ti si najjača
dovest ćemo ti topove na vrata
za obranu slobode!

Popet ćemo se na Učku
Praćeni glazbom
ako nam D'Annunzio da zapovijed
bataljun za bataljunom!

Kako je lijepo šetati tobom
Lungomare, lungomare

O, što radi Venecija lijepa, Rijeka talijanska
Rim i Po što oplakuje staru Italiju
želite li znati, rođen sam na Kvarneru
ja sam Fijuman, ja sam Talijan!

Tankoćutniji čitatelj prigovorit će hrvatskom prijevodu nemanje rime i prigovor je na mjestu. Uistinu se za rimovanje nisam potrudio, a glavni je razlog tomu, priznajem, činjenica kako mi se potraga za rimom učinila nevrjednom truda. Pjesma je s književnog stajališta poezija trash kategorije, a s takvima valja racionalizirati energiju. Nije to omalovažavanje. Jednostavno, ona zbog književnosti nije ni pisana,

pa posljedično do nje nije ni stigla. Ne donosim je ovdje zbog estetskih vrijednosti, takvih nema, već zbog razloga drukčije naravi.

Prva informacija o pjesmi govorila je kako su je nekadašnji Riječani, oni koji su živjeli u gradu u doba Kraljevine Italije i njezine fašističke vlasti, što znači s desne obale Rječine između dva svjetska rata, pjesmu učili u osnovnim školama. Bila je ona patriotski napjev kojim se mlađahnom naraštaju ulijevalo 1920-ih i 1930-ih ne samo talijansku, nego i režimsku naklonost. (U ona vremena ta se dva pojma službeno nisu razlikovala, talijanstvo i fašističku vlast smatralo se istoznačnicama.) Zato su je znali svi učenici. Poslije Drugog svjetskog rata pjesma je iz Rijeke iščezla, oče-kivano, a oni koji su je znali, tada već u nimalo učeničkim godinama, ili su je nastojali zaboraviti ili su je pjevali vrlo, vrlo tiho, pored zatvorenih prozora, da se vani ne čuje ni riječ. Tako to bijaše s mamama i tatama, tako to bijaše s nonama i nonićima.

Ali, tko provjerava dječje uši, još manje dječja usta... Dok se nečiji tata ne sledi i ne uvede čvrstu ruku u kući i, što je još važnije, izvan nje.

Nove informacije o pjesmi vodile su korak dalje od Rijeke. I korak dalje od crnih, fašističkih vremena. Unatoč trudu tekstopisca da čvrsto poveže Rijeku i D'Annunzija, pjesma izvorno nije bila niti riječka niti danuncijevska. Original je nastao u doba talijanskog nacionalnog preporoda 1848. kao posveta Veneciji i Mantovi, odnosno njihovoj pobuni protiv austrijske vlasti nad tim krajevima. U početku je melodija bila nešto naglašenija, pa se u pjesmi moglo glazbeno prepoznati verdijevske elemente. Kako je protok vremena donosio nove okolnosti, pjesma jasne političke namjene dobivala je nove političke zadatke, što je na njoj ostavljalo traga i glazbeno i tekstualno. U prijevodu, prilagodba je stizala za prilagodbom.

Prva verzija pjesme imala je naslov *Oh, Venezia i Mantova*, a stihovi su glasili:

*Oh, Venezia, tu sei tanto bella
e tu, Mantova, sei la piu` forte
gira l'acqua attorno le porte
sara` diffizile poterla pigliar*

Verzije su se s vremenom množile, našlo ih se šest-sedam, a jedna od njih govorila je:

Tu, Venezia che sei la piu` bella

*e tu, Mantova, che sei la piu` forte
pianteremo i cannoni a le porte
per difender la nostra citta`*

Pjesma je s vremenom gubila na aktualnosti, a onda neočekivano iznova oživjela riječkim događajima 1919. godine, tada kao koračnica, s još jednom izmijenjenim, političkom trenutku prilagođenim tekstom. Škole su se novoj riječkoj vlasti učinile idealnim poligonom za njezino ulijevanje u dječje glavice i formiranje poželjnih domoljuba – gradoljuba. No, kao i sve što je previše vezano uz trenutak, prolaskom tog trenutka i sama je postala prolazna, nestajući iz grada. Ako je bilo oaza u kojima se donekle zadržala, valjalo ih je potražiti među onima koji su u poraću otišli iz Rijeke, što će reći kako je danas pamte tek najstariji Fijumani, možda i pjevaju jedan drugom na umirovljeničkim druženjima.

Što o njoj danas misliti? Znali njenu melodiju ili ne? Imali sreću druženja s nekadašnjim dječjim glavicama koje pamte i ono što ne treba ili za nju bili zakinuti?

Pjesma je politički kolorit iz vremena D'Annunzija i njegovih nasljednika koji su vidjeli grad kao isključivo jednonacionalnu, jednokulturnu sredinu, na štetu svih ostalih njenih sastavnica. Tako shvaćeno talijanstvo Rijeke, nažalost, nije nikakav specifikum već opće mjesto. Iste ili slične logike na djelu su u raznim kolektivima i na raznim stranama svijeta. Govorim li o perfektu ili prezentu? Obama. Ostanemo li na riječkom terenu, znamo za mađarska nacionalistička svojatanja grada (jučer i danas), znamo za hrvatska nacionalistička svojatanja grada (jučer i danas), pa je red znati i za talijanska nacionalistička svojatanja grada (jučer i danas).

A pjesama je bilo i bit će, uključujući one čas poželjne, čas nepoželjne. Evo, pjesmi što je povod ovom napisu dodajem jednu koja je i meni ostala u memoriji, utisnuta u nju za dječjih mi dana. Tek kao odgovor račici koja mi pjevuši *Saliremo sul Monte Maggiore...*

Crvena marama

Crvenu maramu nosit ću ja
I plavu kapicu, tra-la-la-la

crvena zvjezdica na kapi sja
o vratu marama, trala-la-la!

Srca nam kucaju živo i nemirno
zakletvu dasmo svečanu sad
marljivo učiti, istinu zboriti
starije slušati, cijeniti rad!

Zanosno volimo svoju domovinu
slobodna djeca njena smo mi
nju ćemo junački uvijek mi braniti
Titova vojska sada smo svi!

Zaboravljene note rječnika zla

Set fjumanskih pjesama koji slave Rijeku kao talijanski grad, a da se pritom, blago rečeno, ne vide njegove ostale sastavnice koje čine šareni gradski nacionalni mozaik, nije malen. Ili se to tako barem čini.

Evo popisa takvih i sličnih skladbi, dakle glazbenih naslova, bez ambicije da bude cjelovit: *La mia perla, Casa nostra, Viva san Vito, Sangue Fiuman, Sora el Quarnero, Cor de plebe, Dime Rita, Son tabachina, Indeficienter, Tram Fiuman, L'Aquila, Chi semo noi, Chiaro e scuro, La xe cussi', Bacoli, La Margherita, Dighelo tore antica, Difendela, El tricolor, Oh Fiume, I tornara' quei tempi, Inno a Fiume, Amarissimo mar, Vicino al mio cor.*

Negdje je na djelu blaže iskazano talijanstvo, koje se čak i ne mora takvim doživljavati, kao što to pokazuju primjeri skladbi *Tram Fiuman* i *Son tabachina*, koje govore o izdvojenim fragmentima gradskog života, o radnicama Tvornice duhana i o riječkom električnom tramvaju. A negdje je na djelu vrlo isključiva, agresivna verzija talijanstva koja zaziva D'Annunzija i slične riječke „spasitelje“, odnosno „osloboditelje“.

Iz seta skladbi izvlačim jednu koja u naslov stavlja zastave, kako to već standardno čine borbeni patrioti ove ili one vrste, opčinjeni kolektivističkim duhom, često i prečesto jednostranim. Pjesma *El Tricolor* očekivana je smjesa pozivanja na dom, krv, granice, sinove, domovinu, srce, zajedništvo u jednom, odbijanje tuđina, vjeru i tomu sličan patriotski kič-rekvizitarij. No, da ne objašnjavam ono što se čitatelju u tekstu pjesme samo nudi, evo teme u jezičnom izvorniku i hrvatskom prijevodu.

El Tricolor

*Semo un fascio de Italiani
Degni fioi de questa tera
dove sbate la bandiera
che ne stava sempre in cor!*

*La bandiera che i Fiumani
ga piantado s'in San Vito
con la forza del diritto
con speranza fede e amor!*

*Sangue nostro ga bagnado
Queste strade e sti confini
che D'Annunzio ei Legionari
a la Patria ga salva'!*

*El foresto calpestado
Ga fin tropo questa tera
ma l'xe andado e sta bandiera
piu' nissun la calara'!*

*Sbati sfida vento e piovà
benedeto Tricolor
porta a Fiume vita nova
porta sempre novo ardor!*

Trobojnica

Mi smo fašio Talijana

sinovi dostojni ove zemlje
gdje se vije zastava
koja nam je uvijek u srcima!

Zastava koju su Fijumani
postavili na vrh sv. Vida
snagom svoga prava
s nadom, vjerom i ljubavlju!

Krv naša topila je
ove staze i ove granice
koje su D'Annunzio i legionari
spasili domovini!

Tuđin je i predugo
gazio ovu zemlju
ali je otišao i ovu zastavu
nitko nikad neće spustiti!

Vijori i prkosi vjetru i kiši
blagoslovljena trobojnica
donesi Rijeci novi život
donesi uvijek novi žar!

Tko je pjesmu napisao i kada nemamo podatak, ali nije teško dokučiti kako je nastala dvadesetih ili tridesetih godina prošloga stoljeća, u doba ovdašnje fašističke vlasti, čiju terminologiju koristi i koju izravno slavi. Poslije takvih poziva na metaforički žar, kaže iskustveno pravilo, valja gotovo obvezno očekivati i žar doslovni, onaj koji guta stvarnost, što će reći zgrade, knjige, bome i ljude.

Čitatelj ove kolumne može se upitati zašto danas uopće iznova objavljivati takve pjesme, kada ne pridonose životu grada ničim pozitivnim. U prilog im ne ide ni po-

kazano stihovno umijeće, s književnog su stajališta to kvazi pjesme.

Oba su argumenta na mjestu, a razlog za objavljivanje pjesama nalazi se u njihovoj povijesnoj zanimljivosti, odnosno u potrebi za rekonstrukcijom jučerašnjega lokalnog kolorita, da ne kažem riječke egzotike. Razlozi na tomu ne staju, u igri je mnogo više. Dapače, takve pjesme trebamo objavljivati ponajprije zato što cijeniti dobro nije moguće ne znamo li u jednakoj mjeri što je oko nas loše. Dobro se u životu ne podrazumijeva, ono je na stalnoj kušnji, kao dragocjena, ali lako ranjiva/zgazljiva biljka. Za nj se i oko njega valja truditi. Pjesme poput *El Tricolor* mogu nam u tom htijenju poslužiti za prepoznavanje karakterističnoga rječnika zla. DNK je toga rječnika na raznim zemljopisnim koordinatama i u raznim vremenima manje-više identičan, pa je za njegovo prepoznavanje dovoljno ne biti kolektivistički zaslijepljen, bez obzira o kojem kolektivu je riječ.

Pametniji znaju: tricolorne bandiere raznih vrsta dolaze i prolaze, a nama je ostati. Ili u fijumanskom slučaju: ne možete voljeti Rijeku, a da volite samo sebe u njoj. To je otrovan ego-trip, gadan parazit koji najprije jede svoga domaćina.

Napad na fašiste u omiljenom D'Annunzijevom restoranu

Možda je Rijeka grad u kojemu je rođena prva fašistička država u povijesti, ali je ujedno grad u kojemu je bilo otpora tom fašizmu. D'Annunzio je tu paunski raširio perje, ali neka su pera njemu i njegovim crnokošuljašima otkinuta.

Dobar primjer za to vodi nas nigdje drugdje do na mjesto gdje je napisan statut D'Annunzijeve države, u nekadašnji riječki restoran *Ornitorinco* (u prijevodu: *Čudnovati kljunaš*), što je u godinama između dva svjetska rata bio otvoren u samom središtu grada, u današnjoj Adamićevoj ulici. Kako piše Lucy Hughes-Hallet u knjizi *Gabriele D'Annunzio, poet, seducer and preacher of war*, on je za svoga boravka u Rijeci često zalazio u taj ugostiteljski objekt. Sa sobom je vodio najbliže časnike na objed, gdje su jeli rakove i pili cherry brandy koktel (koktel s cherry brandyjem?), koji je on nazivao „krv“.

Restoran je dobio neobičan naziv nakon što je D'Annunzijeve suradnik Guido Keller ukrao iz gradskoga Prirodoslovnog muzeja punjenoga čudnovatog kljunaša i stavio ga D'Annunziju na stol, u znak posvete svome vođi. Kako je objasnio Keller, držeći se samoodabrane uloge Zapovjednikove dvorske lude, kvaka je bila u tomu što je rožnati kljun životinje bio gladak kao D'Annunzijevo tjeme. U toj usporedbi ni

bjelokosnu boju tjemena nije trebalo posve previdjeti. D'Annunzio je u *Ornitorincu* dočekao i prve rezultate glasanja riječkih građana na izborima čije je organiziranje dopustio bivajući uvjeren kako je riječka ljubav prema njemu potpuno neupitna. Očekivao je ništa manje nego plebiscitarnu podršku. I prevario se. „O Rijeko“, reče on, „nezahvalni grade“...

Priča nas iznova vodi u restoran *Ornitorinco* 1944. godine, kada u Rijeci D'Annunzija već dugo nije bilo, ali su njegovi ideološki suborci na ovaj ili onaj način i dalje vladali gradom. Istina, manje je pritom riječ o talijanskim, a više o nje-mačkim vojnim odorama.

Sve se događalo 2. kolovoza, a jedan od ključnih ciljeva akcije borbene grupe antifašista – a o njoj je u ovom napisu riječ – bio je stanoviti crnokošuljaš Ferari, koji se isticao mučenjima zatvorenih aktivista oslobodilačkog pokreta. Antifašisti Vinko Valković Polet i Ljudevit Majster Arpad saznali su kako se Ferari sa suradnicima redovito sastaje u *Ornitorincu*, dapače nalaze se uvijek u isti sat i sjede za istim stolom. Valković i Majster su posjetom objektu utvrdili kako se stol nalazi u uglu, pored šanka. Bio je okrugao, drven, pokriven ovećim stolnjakom, koji visi sa svih strana stola. Ti će se podaci pokazati važnim za akciju.

Drugog kolovoza, na dan akcije, napadači su se u 15 sati sastali u stanu na Suša-ku. Tu su se naoružali i ponijeli sa sobom sve potrebno za napad – eksploziv, svrdlo, kuku i kemijsku olovku s malom kapsulom za tempiranje eksplozije. Otuda su se zaputili u *Ornitorinco*, sjeli za ključni stol i dali se na posao. Veliki stolnjak što je visio preko ruba stola skrivao je što se događa pod stolom. Dok se gore pilo vino i razgovaralo, dolje se spretno svrdlom napravilo rupu i u nju pričvrstilo kuku na koju se objesilo kutiju sa snažnim eksplozivom. Kada je sve postavljeno, pozvalo se konobara i platilo račun. U kutiju je tada zabodena kemijska olovka s kapsulom za tempiranje eksplozije, potom se izašlo na ulicu i čekalo.

Prema scenariju, eksplozija je trebala odjeknuti u 17.30 sati. Valković i Majster krenuli su svatko u svom smjeru te promatrali pristizanje fašista iz prikrajka. Neko-liko njih ušlo je u restoran u 17 sati, ali ne i Ferari. Napadači su se zabrinuli jer im je on bio glavna meta. No, Ferari je upravo stizao u društvu drugog fašista. Smijući se, obojica su ušli u restoran i sjeli za stol gdje im je već bilo društvo.

Zbog osobne sigurnosti, napadači su se udaljili. Majster je čekao zvuk eksplozije pored hotela Kontinental. Eksplozija se začula nekoliko minuta poslije 17.30 sati. Majster je ugledao prolaznike kako trče prema sušačkoj strani grada, zasigurno zna-

jući što slijedi. Nijemci su smjesta blokirali okolne ulice i uhićivali svakoga tko se našao u blizini mjesta eksplozije.

Primorski vjesnik, glasilo narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskom primorju, objavio je 16. kolovoza vijest pod naslovom *Uspjela akcija borbene grupe na Rijeci*, u kojoj je objavljeno kako su u napadu u gradskom središtu smrtno stradala četiri fašista, a teško je ranjeno njih šest. Štoviše, kako se u gradu govori da je poginulo šest fašista. Zaključni izvještaj poslije će pokazati kako je dio fašista uspio preživjeti, odnosno kako su u napadu smrtno stradala dvojica, a teško je ranjeno šest fašista, uključujući Ferarija, koji je izgubio vid. To nije bila jedina razlika između objavljene vijesti i stvarnog događaja: *Primorski list* objavio je kako je bila riječ o napadu bombom, možda zato da se neprijatelju ne oda podatak o stvarnom scenariju napada.

D'Annunzio u tom trenutku nije razbijao glavu što se događa u njegovoj „mučenici“ Rijeci. Još manje plakao za Ferarijem i društvom, a ponajmanje pak za vjerojatnim kolateralnim žrtvama u restoranu, kvarnerskim rakovima. (Zabilježeno je kako je za kvarnerske je škampe, u jednom trenutku, možda baš u *Ornitorincu*, izjavio kako su najbolji na svijetu.) Nije ni mogao, ta bio je već šest godina tamo gdje nam se svima jednom zaputiti, a „njegovim“ gradom postupno je hodalo sve više onih koji su ga iz D'Annunzijeve perspektive činili „nezahvalnim“.

D'Annunzio i nafta

Jeste li primijetili kako se u riječkoj priči o D'Annunziju ključne stvari objašnjavaju iracionalnošću?

Il Comandante je u toj perspektivi osoba impulsivna i nepredvidljiva, on je politički avanturist (tragom čega mu je riječka epizoda neočekivana avantura), također hiroviti egocentrik, umjetnik i narcis. On je strastveni govornik, zavoditelj masa, u ženskom okruženju erotoman. Nema što ne bi dao za propagandni spektakl s njime u središtu, otuda letački upad na bečko nebo s bacanjem letaka na neprijateljsku prijestolnicu i noćni upad torpiljarkom u Bakarski zaljev (*la Beffa di Buccari*). Ludo će se suprotstaviti i vlastitoj „majci Italiji“, ako treba, zbog čega se u Rijeci našao pred topovima talijanske vojske.

U jednu riječ, D'Annunzio je osoba koja se ne obazire na razum i razumna očekivanja, pa je njegova pojava u Rijeci eksces, kao i valjda sve što se s njim i oko njega u gradu dogodilo.

To je potpuno promašen ključ za čitanje priče. Presudno važne sastavnice njezine fabule satkane su od vrlo čvrsta racionalnog štofa.

Činjenica da je Rijeka nakon njegova istjerivanja iz grada na koncu ipak pripala Italiji upućuje kako je *Il Comandante* svojom „iracionalnom“ akcijom prisvajanja Rijeke itekako racionalno pripremio teren za ono što se službena Italija neposredno nakon Prvog svjetskog rata ustezala učiniti otvoreno i glasno. Za državu koja se na pobjedničkoj strani našla dvojbenom promjenom klupskog dresa usred ratne utakmice, dakle s nejakim poratnim pregovaračkim vjerodajnicama u rukama, nije bilo uputno postavljati teritorijalne zahtjeve izvan već dogovorenih, pa je pribjegla okušanom receptu, slanju paravojske. A paravojska kao paravojska, uvijek čini ono što ne mogu ili ne smiju regularne snage. I takvo polazište i takvo dolazište D'Annunzijeve riječke epizode zato su s državnog stajališta prilično jednostavna matematička operacija, izračunljiva običnim kalkulatorom.

Pitanje koje slijedi glasi – a zašto je Italija tako gorljivo zagrizla za Rijeku, ne ustručavajući se ući zbog nje u diplomatski i paravojni rat s pobjedničkom savezničkom stranom kojoj je u tom trenutku pripadala?

Odgovor je u jednom elementu iz cjeline priče koji se u redovnim razmatranjima kontinuirano zaobilazi, a otkriva razloge vrlo racionalne naravi zbog kojih je Italija poželjela dobiti upravo Rijeku u svoje državne ruke. Taj se element naziva nafta.

Talijansko naftno tržište je do Prvoga svjetskog rata u cijelosti u rukama stranih kompanija. Kupci su, među njima i sustav državnih ustanova, kao jedan od posebno važnih kupaca, izravno ovisili o dvama stranim trustovima, o američkom Standard Oilu i britansko-nizozemskom Royal Dutch Shellu. Standard Oil je na talijanskom tržištu djelovao putem tvrtke Societa italo-americana per petrolio (SIAP), a Royal Dutch Shell je svoje ekonomske interese ostvarivao putem tvrtke Nafta. Takva pozicija posebno je odgovarala Standard Oilu, koji je mogao gotovo monopolistički diktirati cijene uvezene naftaške robe, držeći ih na visokoj razini i izvlačeći enorman profit.

Vlastita, talijanska proizvodnja s tim se kompanijama nije mogla nositi. Ne računajući rafineriju u Trstu, koja se u državnom okviru Italije našla po okončanju rata i koja je ubrzo prešla u vlasništvo Standard Oila, prerada se u Italiji početkom 1920-ih odvijala u vrlo sitnim, manufakturnim pogonima. Da bi se zemlju izvuklo iz takve političko-gospodarske ovisnosti – suvremenu neovisnu državu u 20. stoljeću nije moguće zamisliti bez vlastite naftne industrije, pogotovo što u talijanskom slučaju na

dnevni red uskoro dolaze i osvajački planovi nove, fašističke vlasti – talijanska vlada zaključila je kako je došao trenutak kada se mora pristupiti izgradnji domaće naftne industrije, kojom bi se zemlja izvukla iz stranog stiska u tako važnom gospodarskom i vojnom segmentu.

Već je pokušaj oslanjanja regularnih talijanskih vojnih snaga u Rijeci o Rafinerijine derivate, zabilježen prvih poratnih dana, vrlo brzo skrenuo pozornost talijanske vlade na posebnu ulogu što ga za tu državu može odigrati riječki naftaški pogon. Taj je zaključak dodatno osnažen primjećivanjem velike zainteresiranosti američkih naftnih kompanija za kupovinu rafinerija na tlu nestale Austro-Ugarske. Standard Oil je već bio kupio rafineriju u dotad austrijskom Trstu, pa se na Apeninskom poluotoku nipošto nije htjelo zakasnuti s vlasničkim preuzimanjem velike riječke Rafinerije. Standard Oil je pokazao zanimanje i za kupnju riječkog naftaškog pogona, započinjući razgovore s Riccardom Zanellom, vodećom osobom Slobodne Države Rijeka. U takvim okolnostima, talijanska strana zaključuje kako se Rijeke valja pomoći čim prije i pod svaku cijenu. Riječkoj Rafineriji namijenjena je ključna uloga u planu izgradnje snažne talijanske naftne industrije. Rijeka je morala postati, prema službenoj formulaciji, „jezgro talijanskoga naftnog programa“.

Čekanje na konačno određivanje državne pripadnosti Rijeke je za ostvarenje toga plana moglo biti pogubno.

Nakon što su se prosinca 1921. sastali predstavnici talijanske Kraljevske mornarice i Rafinerije, te definirali preduvjete pod kojima bi se pristupilo promjeni vlasnika, uslijedio je nov sastanak važan za predstojeću sudbinu riječkog pogona. U kabinetu ministra pomorstva, kojega je talijanska vlada zadužila za taj posao, okupili su se siječnja 1922. ministri vanjskih poslova, industrije i trgovine, financija, poljoprivrede, također predstavnik ministra javnih radova i generalni direktor Državnih željeznica. Sastanak je zaključen odlukom da se osnuje Rafinerija kamenih ulja d.d., sa sjedištem u Rimu. Talijanska vlada bit će u tom poslu izravan partner i otkupit će apsolutnu većinu dionica. To je bio prvi slučaj u Italiji da je država postala dioničar jednog poduzeća, što je dodatan pokazatelj važnosti koja se u toj državi pridavala riječkoj Rafineriji. Da bi se posao realizirao, bilo je zbog pravnih razloga neophodno osnovati još jedno društvo, s istim imenom i anonimnim dioničarima, ali sa sjedištem u Rijeci. Ono je osnovano 1922. godine pod nazivom Rafinerija mineralnih ulja a.d. (*Raffineria di Olii Minerali Societa Annonima*, skraćeno ROMSA).

Što je talijanska Vlada učinila sa svojim riječkim rafinerijskim vlasništvom?

Nakon što se travnja 1926. donijelo odluku o osnivanju državne naftne kompanije AGIP, u studenom te godine AGIP kupuje riječku Rafineriju, a ona postaje „zametak industrijskog dijela novog poduzeća“. Kao njegov jedini pogon i kao najveći pogon te vrste u Italiji, riječka je Rafinerija pretvorena u Agipov Proizvodni odjel (Sezione industriale).

Inzistiranje na Rijeci kao ključnoj rafineriji u prvoj, presudnoj fazi razvoja talijanskoga naftnog gospodarstva nije prošlo bez otpora u vlastitoj sredini. AGIP je kritiziran tvrdnjama kako riječka Rafinerija, sa stajališta opskrbe talijanskog tržišta, ima vrlo nepovoljan zemljopisni položaj. Ujedno kako je, u slučaju ratnih događanja, zbog svoga zemljopisnog položaja previše izložena napadima i time kao energetski oslonac zemlje vrlo nepouzdana.

U Agipu se, međutim, nije tako mislilo, a to znači i na najvišoj državnoj razini. Kao rafinerija kapacitetom bez premca u novim državnim okvirima Italije, Rijeka je bila previše krupan zalogaj da bi ga se olako ispustilo iz ruku. Talijanskoj državi u tom je trenutku bio hitno potreban velik i snažan pogon za preradu nafte, trebao joj je industrijski objekt u punom smislu te riječi, objekt koji bi zapravo bio dovoljno snažan da od njega krene inicijalni korak u procesu izgradnje vlastitog sustava za podmirivanje potrošačkih potreba na cjelokupnom državnom teritoriju. A čemu počinjati od nule, kad se upravo takav pogon, riječki, već ima u rukama?

Godine 1924. u Upravno vijeće riječke Rafinerije ulazi najistaknutiji pripadnik fašističke stranke na riječkom području, kapetan Giovanni Host-Venturi. Riječ je o osobi koja je 12. rujna 1919., u trenutku D'Annunzijeva ulaska u grad, oduševljeno dočekala *Comandantea* s tri čete dobrovoljaca. Ujedno čovjeku koji se prihvatio poslova rektora (ministra) obrane samoproglašene D'Annunzijeve države, a od 1939. i dužnosti ministra u Mussolinijevoj vladi. U isto doba kad i Host-Venturi, članom je Upravnog vijeća pukovnik Angelo Melillo. Trend nazočnosti vojnih lica u Rafinerijinoj upravi s godinama će se nastaviti, uključujući predstavnike Ministarstva rata, u čije ime 1929. članom Upravnog vijeća postaje general Giuseppe Cortese.

Gdje vidjeti u tom nizu događaja, s D'Annunzijem kao početnom realizacijskom točkom, slučajnost i nepredvidljivost? Iracionalni samodopadni umjetnik D'Annunzio da se riječkom akcijom oteo kontroli i čini u Rijeci to što čini na svoju ruku? Baš kad riječki naftaški pogon treba Italiji kao suho zlato?

Ima igara skrivača koje u naknadnim čitanjima ne mogu sakriti baš ništa, sve je u njima postavljeno toliko racionalno da racionalnije ne može biti. Najobičniji državni

kalkulator, rekoh vam: umjetnika uključiš, kad ti zatreba za posao, pa isključiš, kad posao odradi. Državi dobro, a i on naplaćen, pa se nema zašto buniti. Da se umiri umjetnička taština, jer znate već na kakvom su ego-tripu ti umjetnici, evo mu na dar Vittoriale, evo mu svakojakih titula, ulica, spomenika...

Opaska

Tekstovi su objavljeni u kolumnističkom serijalu Paviljon Ri, što ga autor piše na portalu Grada Rijeke Moja Rijeka.

D'Annunzio, poeta istjerivanja objavljen je 9. siječnja 2019.

Jao hrvatskim odvjetnicima u Rijeci 1919. objavljen je 30. siječnja 2019.

„*Oh Fiume, dovest ćemo ti topove na tvoja vrata...*“ objavljen je 24. rujna 2019.

Zaboravljene note rječnika zla objavljene su 26. studenog 2019.

Napad na fašiste u omiljenom D'Annunzijevom restoranu objavljen je 10. rujna 2019.

D'Annunzio i nafta objavljen je 22. listopada 2019.

Velid Đekić

Six contributions on D'Annunzio and his venture

SUMMARY

The 100th anniversary of D'Annunzio's takeover of Rijeka caused great interest in Croatia for him as an artist and propagandist, leaving aside the dark side of his character and actions, as if it were a less important component of the story. Consequently, the fact that he was one of the key figures responsible for the rise of the fascist movement remained neglected. A small series of columns by Velid Đekić on the official city portal Moja Rijeka warns that this is a completely one-sided, ultimately dangerous approach, especially from the perspective of Rijeka. According to the author, D'Annunzio should be talked about from all aspects, which also means from the one who opened the gates of hell to the non-Italian inhabitants of the city on the Rječina river.

The column "D'Annunzio, the poet of expulsion" (*D'Annunzio, poeta istjerivanja*) recalls that D'Annunzio's appearance in Rijeka brought an attack on the city's multinational and multicultural being, close to ethnic cleansing. There are scientific papers on this in Croatia, but they are being neglected. Such is, for example, the work of Mihael Sobolevski *Egzodus Hrvata iz Rijeke u vrijeme D'Annunzijeve vladavine (rujan 1919. - siječanj 1921.)* (Exodus of Croats from Rijeka during D'Annunzio's regime (September 1919. - January 1921.), published in the magazine *Rijeka*, Volume 2/2003, pag. 59-67. According to him, they wanted to forcibly remove from the city all citizens of non-Italian ethnicity. Hungarians, Germans, Austrians and others were forced to leave Rijeka, according to the identical scenario for Croats in Rijeka. For this reason a Committee of fugitives (read: exiles) was established in Zagreb in 1919. which kept a list of exiles from Rijeka. It is several so-called books with names listed, and it is unknown how many books were in total. According to the only one preserved, 1507 people were forced to leave Rijeka from September 22 to November 21, 1919.

The column „Woe to Croatian attorneys in Rijeka in 1919.” (*Jao hrvatskim odvjetnicima u Rijeci 1919.*) speaks of dealing with educated and more influential Croats, on the example of the lawyers. The new government in the city established its own rules of the game, which included the lawyers' obligation to take a "solemn oath" to the new government. Rijeka's lawyers of Croatian and all other nationalities who did not agree to take the oath felt very grave consequences. They were stripped of their right to practice law, moreover, they were deleted from the official list of

attorneys in Rijeka.

The columns “Oh Fiume, we will bring you cannons to the door ...” (*Oh Fiume, dovest ćemo ti topove na vrata...*) and “Forgotten notes of the dictionaries of evil” (*Zaboravljene note rječnika zla*) speak of songs sung in honour of the fascist government in the city, in which a special place is given to “the savior” D’Annunzio. The people of Rijeka who lived in the city during the Kingdom of Italy, which means on the right bank of the Rječina river between the two world wars, learned these songs in elementary schools. They were patriotic tunes that infused the young generation not only with the Italian nationalist favor but also with the regime’s favor. The songs are a standard mix of invocation of home, blood, borders, sons, homeland, heart, communion in one, rejection of strangers, religion and similar patriotic kitsch-props. After 1945., they could no longer be heard in the city. If there were oases in which they remained to some extent, they should be looked for among those who left Rijeka after the war.

The column “Assault on fascists at D’Annunzio’s favorite restaurant” (*Napad na fašiste u omiljenom D'Annunzijevoj restoranu*) recalls that there was armed resistance to fascism in Rijeka. Such an example leads to the place where the statute of D’Annunzio’s Rijeka State was written, to the former restaurant *Ornitorinco*, which was opened in the center of the city before the war. The attack was organized on August 2, 1944., when D’Annunzio was gone, but his ideological comrades, along with the Nazis, still ruled the city. Two fascists were killed in the attack and six were seriously injured.

The column „D’Annunzio and oil” (*D'Annunzio i nafta*) warns of the widespread distorted interpretation that D’Annunzio’s act in Rijeka is an action based on artistic irrationality, unpredictability, capriciousness and excess. In contrast, D’Annunzio’s episode in Rijeka is, from the point of view of the Italian national interests, a simple mathematical operation, calculated by a simple calculator. For a country that found itself on the winning side during the First world war by changing its club jersey in the middle of a war match, that is, with a weak post-war negotiating position, it was not advisable to place territorial claims beyond what was already agreed, so it resorted to a tried-and-tested recipe, sending a paramilitary. Italy then bitterly stuck to Rijeka in large part because it didn’t have its own oil industry, so it saw the future “core of the Italian oil industry” in the Rijeka oil refinery. Relying on the Rijeka plant, the only refinery in Italy at the time, she founded the state-owned oil company AGIP in 1926. When D’Annunzio did his paramilitary job in Rijeka for the state, the state removed him from it.

Velid Đekić

Sei contributi su D'Annunzio e la sua impresa

RIASSUNTO

Il 100° anniversario dell'occupazione di Fiume da parte di D'Annunzio ha suscitato un grande interesse in Croazia per lui come un artista e propagandista, lasciando da parte il lato oscuro del suo personaggio e dei suoi atti, come se fosse una componente meno importante della storia. Di conseguenza, rimase trascurato il fatto che lui fosse una delle figure chiave responsabili dell'ascesa del movimento fascista. Una piccola serie di colonne di Velid Đekić sul portale ufficiale della città Moja Rijeka avverte che si tratta di un approccio completamente unilaterale, in definitiva pericoloso, soprattutto dal punto di vista di Fiume. Secondo l'autore, D'Annunzio dovrebbe essere discusso sotto tutti gli aspetti, il che significa anche da quello che ha aperto le porte dell'inferno per gli abitanti non italiani della città sul fiume Rječina.

La colonna "D'Annunzio, il poeta dell'espulsione" (*D'Annunzio, poeta istjerivanja*) ricorda che l'apparizione di D'Annunzio a Fiume ha portato un attacco all'organismo multinazionale e multiculturale della città, vicino alla pulizia etnica. Esistono articoli scientifici su questo in Croazia, ma vengono ignorati. Tale è, ad esempio, il lavoro di Mihael Sobolevski *Egzodus Hrvata iz Rijeke u vrijeme D'Annunzijeve vladavine (rujan 1919. - siječanj 1921.)* (Esodo dei croati da Fiume durante il regime di D'Annunzio (Settembre 1919. - gennaio 1921.), pubblicato nella rivista *Fiume*, volume 2/2003, pag. 59-67. Secondo lui, tutti i cittadini di etnia non italiana dovevano essere rimossi con la forza dalla città. Gli ungheresi, i tedeschi, gli austriaci ed altri furono costretti a lasciare Fiume, secondo uno scenario identico per i croati a Fiume. Per questo motivo, un Comitato di fuggitivi (leggi: esiliati) fu istituito a Zagabria nel 1919., il quale teneva un elenco di esiliati da Fiume. Si tratta di più cosiddetti libri con nomi elencati, ed è sconosciuto quanti libri furono in totale. Secondo l'unico libro sopravvissuto, 1507 persone furono costrette a lasciare Fiume dal 22. settembre al 21. novembre 1919.

La colonna "Ahimè agli avvocati croati a Fiume nel 1919." (*Jao hrvatskim odvjetnicima u Rijeci 1919.*) parla di come trattare i croati istruiti e più influenti, sull'esempio degli avvocati. Il nuovo governo in città stabilì le proprie regole del gioco, che includeva l'obbligo degli avvocati di prestare un "giuramento solenne" al nuovo governo. Gli avvocati croati a Fiume e di tutte le altre nazionalità che non hanno accettato di prestare il giuramento hanno avuto conseguenze molto gravi. Sono stati privati del diritto di praticare la legge e inoltre sono stati cancellati dall'elenco uff-

ziale degli avvocati di Fiume.

Le colonne “Oh Fiume, ti porteremo i cannoni alla porta ...” (*Oh Fiume, dovest ćemo ti topove na vrata...*) e “Le note dimenticate dei dizionari del male” (*Zaboravljene note rječnika zla*) parlano delle canzoni cantate in onore al governo fascista in città, in cui viene assegnato un posto speciale al “salvatore” D'Annunzio. La gente di Fiume che viveva in città durante il Regno d'Italia, il che significa sulla riva destra del fiume Rječina tra le due guerre mondiali, imparava queste canzoni nelle scuole elementari. Erano melodie patriottiche che infondevano le giovani generazioni non solo con l'affetto per il nazionalismo italiano ma anche con l'affetto per il regime. Le canzoni sono una miscela standard di invocazioni di casa, sangue, confini, figli, patria, cuore, comunione in uno, rifiuto degli stranieri, religione e simile kitsch patriottico. Dopo il 1945., non si poteva più sentirle in città. Se c'erano oasi in cui rimanevano in una certa misura, bisognava cercarle tra coloro che lasciarono Fiume dopo la guerra.

La colonna “Assalto ai fascisti nel ristorante preferito di D'Annunzio” (*Napad na fašiste u omiljenom D'Annunzijevoj restoranu*) ricorda che a Fiume c'era resistenza armata al fascismo. Un tale esempio porta al luogo in cui è stato scritto lo statuto dello Stato di D'Annunzio a Fiume, all'ex ristorante *Ornitorinco*, che è stato aperto nel centro della città prima della guerra. L'attacco fu organizzato il 2 agosto 1944., quando D'Annunzio non c'era più, ma i suoi compagni ideologici, insieme ai nazisti, governavano ancora la città. Due fascisti furono uccisi nell'attacco e sei furono feriti gravemente.

La colonna „D'Annunzio e l'olio” (*D'Annunzio i nafta*) avverte della diffusa e distorta interpretazione che l'atto di Fiume di D'Annunzio è un'azione che ha alla base l'irrazionalità artistica, l'imprevedibilità, la capricciosità e l'eccesso. Al contrario, l'episodio di Fiume di D'Annunzio è, dal punto di vista degli interessi nazionali italiani, una semplice operazione matematica, calcolata con una semplice calcolatrice. Per un paese che si è trovato dalla parte dei vincitori durante la Prima guerra mondiale cambiando la sua maglia da club nel mezzo di una partita di guerra, cioè con deboli posizioni negoziali postbelliche, non era consigliabile avanzare rivendicazioni territoriali al di là di quanto già concordato, quindi ha fatto ricorso a una ricetta collaudata, inviando una paramilizia. L'Italia si è poi intensamente attaccata a Fiume in gran parte perché non aveva la sua industria petrolifera, quindi ha visto il futuro “nucleo dell'industria petrolifera italiana” nella raffineria di petrolio di Fiume. Basandosi sullo stabilimento di Fiume, l'unica raffineria in Italia all'epoca, nel 1926. fondò la compagnia petrolifera statale AGIP. Quando D'Annunzio fece il suo lavoro paramilitare a Fiume per lo stato, lo stato lo rimosse da lì.